

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ НОРМИ В ПАТОПСИХОЛОГІЇ

В статті розкривається зміст такого базового для патопсихології поняття як норма. Підкреслюється значення формування даного поняття в процесі підготовки практикуючих психологів. Здійснено теоретичний огляд низки наукових підходів до трактування поняття психологічної норми. Розглянуті принципи та критерії нормального розвитку особистості на думку окремих авторів. Стверджується, що поняття норми є відносним, тому пропонується розглядати кожний окремий випадок аналізу стану «норма – патологія» системно.

Ключові слова: норма; патологія; критерії норми; здоров'я; хвороба; патопсихологічний; статистичний; адаптаційний; феноменологічний підхід.

Вступ. Актуальність дослідження проблеми психічної норми обумовлюється великою різноманітністю підходів до поняття норми і критеріїв її оцінки, складнощами розробки єдиного визначення психічної норми, необхідністю вибору практичного інструменту діагностики, а також потребою розробки загальнопсихологічного підґрунтя для діалогу й інтеграції різних наукових шкіл.

В широкому розумінні поняття норми характеризує один із багатьох аспектів стосунків особистості зі світом, стосунків, в яких особистість є активним суб'єктом власної діяльності з розгалуженою ієрархізованою мотиваційною сферою, рефлексивною регуляцією психічних процесів і поведінки й встановленням глибоких емоційних контактів з іншими людьми.

В процесі професійної підготовки майбутніх фахівців – психологів велике значення має вміння розпізнавати психічну норму і відхилення від неї з метою виявлення ресурсів для підтримання здорової частини психіки під час консультативної, корекційної чи психотерапевтичної роботи з клієнтом.

Фахові компетентності з патопсихології передбачають формування поняття норми і патології в світоглядній картині майбутніх психологів, адже при будь-яких видах діяльності психолога на перший план виступає кваліфікація досліджуваного психологічного феномена як нормального або патологічного. «Від вирішення цієї проблеми, – зазначає А. Холмогорова, – залежать стратегія психодіагностики, моделі

конкретних психічних розладів, цілі та мішені допомоги, основні практичні виходи клінічної психології». [12]

Метою даної статті є теоретичний огляд наукових підходів до розуміння поняття норми в клінічній психології і такій її галузі як патопсихологія, з ціллю підкреслити актуальність формування поняття психологічної норми у здобувачів вищої світи спеціальності Психологія під час їх фахової підготовки.

Методи дослідження. Теоретичне дослідження здійснене з використанням методів історичного аналізу, порівняння, систематизації та інтерпретації фактів.

Теоретичне підґрунтя. З поняттям психічної норми тісно пов'язане поняття психічного та психологічного здоров'я. Принципова відмінність терміну «психічне здоров'я» і «психологічне здоров'я» в тому, що перший характеризує окремі психічні процеси і механізми, а другий – відноситься до особистості в цілому, перебуває у тісному зв'язку з проявами людського духу.

Низка вчених, які концептуально підходили до вивчення меж норми і патології в контексті досліджень індивідуальних рис особистості (П.Ганнушкін, К. Леонгард, А.Личко)[1;2;], неодноразово вказували на «розмитість» кордонів між здоров'ям і психічним розладом. Так, П.Ганнушкін підкреслював, що не тільки не існує чітких кордонів між цими поняттями, а й виявляється, що «в області патології діють ті ж закони і сили, що і в нормі» [2]. Відмінність між психічним здоров'ям і хворобою полягає тільки в тому, що при хворобі порушується

гармонія тих взаємин між функціями організму або психіки, які існують у здорової особистості.

У науковому розумінні норма і патологія – це дві крайні точки, між якими не існує чіткого кордону, через що власне їх так важко диференціювати. Континуум між двома крайніми точками заповнюють так звані прикордонні стани. В рамках рівневого підходу виділяють три рівня буття людини: соматичний, психологічний та рівень моральної самосвідомості. «Ідеальною нормою» можна вважати благополуччя людини на всіх трьох рівнях її існування.

У психіатричному тезаурусі під патологією розглядається будь-яке відхилення від встановленої норми як порушення функціонування організму на біологічному рівні. Так, в тлумачному словнику психіатричних термінів патологічний стан визначається як стійке відхилення від норми, що має негативне для організму біологічне значення (порушення гомеостазу) і проявляється клініко-психопатологічною симптоматикою і соціальною дезадаптацією. Розглянуте з такого ракурсу поняття «патологія» дає не цілком точне уявлення про феноменологію психічних порушень, що відбиває лише одну грань можливих причин психічних відхилень – біологічну (дисфункціональність мозкових, психофізіологічних, ендокринних механізмів регуляції поведінки). Поняття «патологія» з позицій клінічної психології набагато ширше, в нього включені всі три основні компоненти: біологічний, особистісний, соціальний, що дає підставу правомірно використовувати поняття – «розлад особистості», «патологічний стан особистості».[7; 8]

Спираючись на понятійно-концептуальний апарат медицини, психологія проте розвиває і власні психологічні концепції здоров'я і хвороби. Однак, як зазначає А.Кармін, «основна маса даних, на яких будуються теоретичні узагальнення в сучасній психології, здобута шляхом досліджень, проведених американськими і європейськими психологами, причому об'єктом цих досліджень були переважно студенти американських університетів»[6]. У зв'язку з цим поняття «норми-патології» інтерпретується в багатьох дослідженнях в

конкретно-історичному контексті. Так, ще на початку 20 – го століття український мовознавець, історик культури Д.М. Овсянико-Куликовський писав, що психічна норма і патологія історичні: для кожної даної епохи є своя міра розмежування і взаємозв'язку норми і патології. Автор вважав, що психіка древніх людей була глибоко дисгармонійною, адже стримуючі її «скріпи» і вольові обмежувачі були ще занадто слабкі. Такі душевні хвороби, як істерія й епілепсія, були широко розповсюджені в Стародавньому світі, вчений згадує також «епідемії танцю» в середньовічній Європі тощо. В цілому розвиток культури йде, за Д.М.Овсянико-Куликовським, в напрямку від переважання звірячого в психіці людей до поступового її олюднення, і таким чином складається враження, що мало не вся еволюція роду людського є фактично «історією його хвороби»[14].

Про психічне одужання «хворого» можна говорити лише стосовно двох-трьох останніх століть, коли в якості регулятивів людської поведінки стали, нарешті, активно стверджуватися наука і мораль. Перспектива подальшого поступального розвитку людства, зазначає автор, полягає в тому, щоб кращі, «нормальні» досягнення психіки зберегти, закріпити і примножити, а прояви негативні, руйнівні-патологічні, звірячі в максимальному ступені нейтралізувати, якщо вже їх не можна викоринити повністю. У людини майбутнього повинна сформуватися «третья душа» – не односторонньо-розумна і не односторонньо-чуттєва, а гармонійна, врівноважена, синтетична [14].

З погляду культурально-релятивістського підходу нормальне – це те, що відповідає уявленням даної культури про норму. Проте існують універсальні психічні розлади, наприклад, старече слабоумство, які не залежать ні від культури, ні від рангу і які носять позаісторичний характер, тому слід шукати й інші критерії норми.

В ході становлення і розвитку патопсихології була здійснена ціла низка спроб вивести критерії психічної норми, в число яких включали відповідну до віку людини зрілість почуттів, адекватне сприйняття дійсності, наявність гармонії між сприйняттям явищ і емоційним ставленням до них, вміння уживатися з

собою і соціальним оточенням, гнучкість поведінки, критичний підхід до обставин життя, наявність почуття ідентичності, здатність планувати і оцінювати життєві перспективи. Протягом багатьох років ученими робилися неодноразові спроби розробити моделі норми і патології (Б.Зейгарник, 1980; В. Менделевич, 2008; Б.Братусь, 1988, 2019, А.Холмогорова, 2010, та ін.) [1;4;8;12], втім, точного визначення норми до цього часу в патопсихології не існує, не дивлячись на значну кількість досліджень.

А.Холмогорова виділяє основні принципи, на які необхідно спиратися при оцінці психічної норми і патології:

- принцип культурного походження;
- принцип розвитку;
- принцип опосередкованої системної будови вищих психічних функцій людини.

Приділяючи особливу увагу проблемі здорового і патологічного розвитку особистості, Б.Братусь розробив концепцію психічного здоров'я, яка представляє собою синтез загальнопсихологічних, патопсихологічних і конкретно-прикладних даних. У своїй концепції автор виділяє 3 рівня психічного здоров'я:

- особистісно-смысловий (вищий) рівень – рівень особистісного здоров'я, який визначається якістю смислових відносин людини, загальним змістом і цілеспрямованістю в житті, ставленням до інших людей і себе;

- індивідуально-психологічний рівень – оцінка цього рівня залежить від здатності людини побудувати адекватні способи реалізації смислових устремлінь;

- психофізіологічний рівень – визначається особливостями нейрофізіологічної організації актів психічної діяльності.[1]

Проблема здоров'я і хвороби, норми і патології стає центральною не тільки в діагностичному, але і в корекційному процесі взаємодії психолог – клієнт. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає психічне здоров'я як «стан благополуччя, в якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, може продуктивно і плідно працювати, і мати можливість робити внесок у життя своєї спільноти», а також пропонує наступне визначення норми:

«норма – етичний стандарт, модель поведінки, що розглядається як бажана, прийнятна та типова для тієї чи іншої культури».

Розробляючи проблему психічної норми, ВООЗ виділяє й описує наступні рівні психічного здоров'я:

1. Рівень еталонного (ідеального) здоров'я, під яким розуміється повна адаптація індивіда, його гармонійний розвиток, позитивна представленість всіх критеріїв психічного здоров'я. На рівні еталонного здоров'я не проглядається ймовірність виникнення будь-яких психічних розладів.

2. Середньостатистичний рівень, при якому стан показників психіки відповідає популяційним показникам, з урахуванням статі, віку, соціального стану, соціокультурних умов та іншого. На цьому рівні допускається ймовірність можливих розладів поведінки і психіки (наприклад, в рамках криз індивідуального розвитку).

3. Конституційний рівень, пов'язаний з типологіями будови психіки і тіла. На цьому рівні допускається існування груп ризику, які визначаються згідно з особливостями конституції.

4. Рівень акцентуацій як варіантів загострення рис характеру людини, пов'язаний з підвищеною вразливістю до певних життєвих ситуацій.

5. Рівень передхвороби, при якому зазначається наявність окремих симптомів психічного розладу.

Для того, щоб займатися психотерапією, психологічним консультуванням або психологічною корекцією, психологу необхідно мати орієнтири щодо того, що вважати нормальним, а що – патологічним, від яких психологічних характеристик клієнта необхідно позбавляти, а які – посилювати, формувати і розвивати.

Результати і обговорення. Перш ніж здійснювати психологічну інтервенцію, впливати на людину, необхідно визначити напрямок цього впливу, спираючись на сильні, відповідні уявленням про норму, аспекти її психічної організації і нівелюючи слабкі, що відповідають уявленням про патологію.

В даний час склалося декілька підходів до визначення поняття психічної норми:

✓ адаптаційний (Н.Бочеріков, 1985, Е.Щербина, 1985, А.Корольков, 1977 та ін.)

✓ статистичний (А.Анастасі, 1982., М.Акімова, 1995; М., Л. Бурлачук Л., 1989; К. Гуревич, 1986 та ін.);

✓ підходи, що ототожнюють норму і норматив, норму і міру (М.Бобнева, 1978, П.Анохін, 2003 та ін.);

✓ описові підходи до норми як до ідеалу (Б. Братусь, 1988, 2019, І. Давидовський, 1969, Ю.Каннабих, 1994; В.Лучков 1987; В.Рокитянський, 1987);

✓ підхід, в якому стверджується визначення норми за інтуїцією, досвідом психолога, лікаря (О.Ануфрієв, 2006) та ін. [1;3;5;8;13]

Розглядаючи дані підходи бачимо, що у багатьох випадках під психічною нормою розуміють те, наскільки індивід адаптований до життя в соціальному середовищі, наскільки він продуктивний і критичний у житті. Такий підхід до визначення норми отримав назву *адаптаційного*. Відповідно до адаптаційного підходу, бути нормальним – значить бути пристосованим, адаптованим. При цьому адаптація розуміється по-перше, як динамічна рівновага між організмом і середовищем, а по-друге, як динамічна рівновага між психічними процесами і діяльністю людини. Для норми характерною ознакою є наявність життєвої мети; наявність стійких структурних рис особистості в процесі її розвитку і тих рис, які змінюються в процесі її розвитку.

Тривалий час в психологічній науці домінував *статистичний* підхід, при якому категорія норми використовується в якості базового критерію порівняння поточного (актуального) і постійного (звичайного) стану людей. З поняттям норми в нашій свідомості тісно пов'язаний стан здоров'я. Відхилення ж від норми розглядається як патологія і хвороба. Слово «хвороба» в повсякденному вжитку використовується для характеристики таких станів, що не здаються нам «нормальними» і тому вимагають особливого пояснення. У цьому сенсі норма – деякий середньостатистичний стан, який найчастіше зустрічається в популяції.

При застосуванні середньостатистичного підходу в категорію патології потрапляють не тільки безвідповідальні, але й геніальні,

обдаровані, талановиті особистості, яких в популяції також мало. До патологічних будуть неминуче віднесені всі випадки незвичайної, нестандартної, рідкісної поведінки. Недоліком статистичного підходу є те, що він відсікає риси особистості і форми поведінки, за якими може ховатися яскрава індивідуальність, оригінальність, незвичайність, кваліфікуючи цю оригінальність в термінах психічного розладу. Французький психіатр К. Кюльєр говорив, що «в той самий день, коли більше не буде напівнормальних людей, цивілізований світ загине, загине не від надлишку мудрості, а від надлишку посередності»[9]. Тому даний підхід все частіше викликає критику і застосовується сьогодні в обмеженому числі випадків.

Відзначимо критику статистичного критерію норми Ю.Гіппенрейтер, яка вважає, що при наявності багатомірності властивостей і критеріїв, що їх описують, людина віддаляється від відповідності цим критеріям [3]. Чим у більшу кількість відносин особистість вступає, тим більше вона робить «помилку», тим менше вона здатна за кожним із них відповідати нормі. При цьому норма – це не тільки кількісне, але і якісне визначення.

У підході *норм-нормативів* включаються в якості окремого випадку функціональні норми, соціальні норми і індивідуальні норми. Функціональні норми оцінюють стан людини з точки зору їх наслідків (шкідливо або корисно) або можливості досягнення певної мети (сприяє або не сприяє цей стан реалізації стосовно предмета завдань) Соціальні норми контролюють поведінку людини, змушуючи її відповідати деякому бажаному (з боку оточення) або встановленим владою зразком. Індивідуальна норма передбачає порівняння стану людини не з іншими людьми, а зі станом, в якому людина зазвичай перебувала раніше і який відповідає її особистим (а не рекомендованими суспільством) цільовим установкам, життєвим цінностям, можливостям і обставинам життя. Іншими словами, індивідуальна норма є ідеальним станом з точки зору індивіда, а не домінуючої соціальної групи або найближчого оточення, станом, що враховує працездатність і можливості самореалізації конкретної людини.

Так, В.Каган відзначає, що індивідуальна норма, по суті, є індивідуальна міра відхилення від фізіологічної, статистичної та ідеальної норм, властивих даній конкретній людині. М. Перре і У. Бауман відзначають, що «коли стан людини оцінюють як «більше не є нормальним», то, як правило, за основу беруть його власну суб'єктивну норму»[7].

Індивідуальна норма має особливо велике значення на практиці і може використовуватися для оцінки зміни психічного стану пацієнта, що формується під впливом захворювання або терапії, дозволяючи оцінити її ефективність.

Підхід до норми *як до ідеалу* пропонує інший напрямок в розробці поняття норми. Нормою можна вважати деякий ідеальний зразок стану людини, до якого повинні в тій чи іншій мірі прагнути всі люди, і до якого психолог повинен вести свого клієнта в процесі консультивання. Б. Братусь, аналізуючи поняття «норма» і «патологія», стверджує, що це не сума якостей, а певний процес їх розвитку. Цей процес, на думку вченого, може бути повною мірою зрозумілий не лише в поєднанні з психологічним, але й, в основному, з моральним простором буття людини [1]. Критерії норми, на думку автора, відображають в першу чергу соціально-психологічні параметри особистості, її духовно-смысловий розвиток в контексті соціально-моральних вимог. Вони можуть виступати діагностичними показниками як психологічних феноменів, так і психопатологічних симптомів. Питання диференціації нормального і аномального психічного стану передбачає вивчення критеріїв не тільки в межах понять «норма» і «здоров'я», а й діаметрально протилежних понять «розлад» і «патологічний стан».

Парадокс сучасних уявлень про особистість (Б. Зейгарник, 1980; Б. Братусь, 2019) полягає в тому, що ми значно більше маємо інформації про аномалії особистості, її патологічні відхилення, ніж про те, що, з погляду психології, є особистість нормальна[1;4]. Ті ж погляди, що сформовані на поточний момент у межах зарубіжної психології на норму і патологію, є поки що недостатньо обґрунтованими.

Проблема *норми-нормативу*, на думку клінічних психологів (Н.Рєпіна, Д.Воронцов, І.Юматова, 2003) [9] пов'язана

з проблемою вибору нормативної групи – людей, чие життя виступає в якості стандарту, за яким вимірюється ефективність рівня функціонування організму і особистості. Залежно від того, кого наділені владою фахівці (психіатри або психологи) включають в нормативну групу, встановлюються різні межі норми. Як приклад можна привести перелік психологічних характеристик творчої особистості, запропонований А. Маслоу, з точки зору якого нормальна людина – та, яка самоудосконалюється, самоактуалізується. Така особистість характеризується наступними параметрами: ефективне сприйняття реальності, стійкість до того, що сприймається; прийняття себе, інших, природи; відсутність сорому, провини, тривоги; безпосередність, простота, природність; центрованість на цілі; незалежність і наявність потреби в усамітненні від суєти; автономія, тобто незалежність від культури й оточення; наявність відповідальності за свою долю; спокійне ставлення до соціальних заохочень; свіжість сприйняття, відкритість новим враженням, вміння радіти життю; вершинні переживання, стану підйому і екстазу; глибокі міжособистісні відносини; розмежування цілей і засобів; філософське почуття гумору; опір окультуренню. [15]

Останнім часом все більшого поширення в психології і психіатрії набуває *феноменологічний* підхід (В.Менделевич, 2008) [12], згідно якого є кілька основних принципів розмежування психологічних феноменів і психопатологічних феноменів, які базуються на феноменологічному підході до оцінки норми і патології. В якості першого принципу автор цитує принцип К.Шнайдера, який говорить про те, що «у зв'язку з можливістю повної феноменологічної подібності психічною хворобою (психопатологічним симптомом) визнається лише те, що може бути такою доведено» [13]. Для цього необхідно, поряд з критерієм доведеності (достовірності) ввести ще один критерій з області логіки – критерій вірогідності, вважає В.Менделевич. Доказ, згідно з принципом К.Шнайдера, базується на «двох логіках»: оцінці логіки поведінки і пояснення цієї поведінки випробуванням і логіці доказу. Мірою поняття психопатичної особистості і аномальної особистості є для К. Шнайдера,

як і в разі реакцій на пережиті події, середня норма, а не норма цінності. До того ж аномальні особистості всюди плавно і без певних меж переходять у варіанти, що характеризуються як нормальні. Тільки на основі результатів соматологічного дослідження можливий остаточний діагноз і при крайніх варіантах особистості. Це стосується як аномальних особистостей, так і особистостей, чия поведінка і реакції обумовлені ситуаціями і подіями, а також аномальних реакцій на події і неврозів, або точніше - психопатологічних картин станів, які виглядають як неврози або психопатії.

Ще одним принципом, якого дотримується наукова діагностика, є принцип «презумпції психічної нормальності». Відповідно до цього принципу людина спочатку для всіх є психічно здоровою, аж поки не доведено протилежне, і ніхто не має права вимагати від неї підтвердження цього очевидного факту (В.Менделевич, 2008; С.Соловйова, 2018; А.Холмогорова, 2010 та ін.)

Відповідно до психопатологічного підходу, при якому приймаються негативні критерії норми, норма розуміється як відсутність будь-яких виражених патологічних симптомів. Якщо у людини цих симптомів не виявляється, значить, вона нормальна, значить, вона здорова. Здоров'я визначається через нездоров'я, норма – через аномалію, проте на відміну від описаних раніше чисто негативних критеріїв тут дається і деяке змістовне уявлення про здоров'я, побудоване, однак, на основі термінів і понять психопатології.

Норма нерозривно має на увазі наявність свого заперечення, яке виражається через патологію. Поняття патологія також багатовимірне, з тим же змістом, але через заперечення. Діалектичний закон заперечення – це закон розвитку, за яким в контексті нашої проблематики на кожному етапі свого розвитку людина виявляється з певним ансамблем нормального і патологічного, тому повної норми представлено в людині бути не може. Так, виділено низку критеріїв (Н.Белопольська з колегами, 2015) за допомогою яких, на думку авторів, можна «ставити питання про відхилення від норми», диференціювати нормальний і аномальний психічний стан [10].

Це наступні критерії:

- *неадекватність*, що проявляється у невідповідності проявів психічної діяльності в тій ситуації, в якій знаходиться суб'єкт.

- *некритичність*, що проявляється у зниженні або повній відсутності критики суб'єкта до своїх вчинків, до свого фізичного і психічного стану, своєї поведінки, висловлювань, результатів своєї діяльності тощо. На ранніх стадіях захворювання еґо-дистонність ще зберігається, людину лякають окремі симптоми, вона відчуває дискомфорт, намагається їх позбутися. При більш грубому порушенні психіки на перший план виходить еґо-синтонність, що характеризується прийняттям своїх переваг як природних, таких, що узгоджуються з уявленнями про власну особистість. Інакше кажучи, еґо-синтонність проявляється у відсутності критики до свого стану і поведінки.

- *непродуктивність діяльності*, що проявляється у відсутності інтересу до результату своєї діяльності. Суб'єкту цікавий тільки сам процес, наприклад, здійснення часом безглуздої рухової активності. Сама діяльність для людини не має сенсу, як і її результат.

Присутність хоча б одного з перерахованих показників може служити основою для звернення до психолога з метою застосування превентивних заходів, покликаних унеможливити розвиток психічного захворювання. При наявності одночасно двох або трьох показників потрібно ставити питання про необхідність експериментального патопсихологічного обстеження [10].

Отже, автори вводять поняття комбінованого критерію для визначення належності суб'єкта до психологічної норми чи патології: за популяційною узгодженістю «адекватність – неадекватність»; за самооцінкою «критичність – некритичність»; за якістю діяльності «продуктивність – непродуктивність».

Патопсихологічний підхід властивий і багатьом зарубіжним дослідникам, які в своїх тестах і анкетах виходять з уявлень і категорій, запозичених з психіатрії, і на їх основі будують структуру як хворої, так і здорової особистості. Однак, не викликає сумнівів односторонність цього підходу,

оскільки в різних культурах і в різні історичні періоди, як ми уже зазначали, можуть спостерігатися різні симптоми хвороби, до того ж більшість умовно здорових людей час від часу мають хоча б один хворобливий симптом.

Так званий *екзистенційний* критерій нормальної й аномальної особистості, що знаходиться в неявному вигляді в роботах Е. Фрома, пропонує застосовувати С. Капустін (2018). На думку автора, зразком нормального та аномального розвитку особистості є продуктивний й непродуктивний тип особистості за класифікацією Е.Фрома [5]. Нагадаємо, що рисами продуктивної (нормальної) особистості є продуктивна діяльність, тобто творчість; зв'язок людини з зовнішнім світом через емоції і переживання; осягнення об'єктивної реальності своїм інтелектом; усвідомлення власної неповторності при наявності зв'язку з ближніми і з іншими людьми; відсутність визнання іраціональних авторитетів, але охоче підпорядкування раціональним тощо. Слід, однак, зауважити, що ця відмінність не лише розмежовує невротичний і нормальний розвиток особистості, а й показує наявність чи відсутність вроджених і набутих порушень психічного розвитку протягом усього життєвого шляху людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як показує теоретичний огляд питання, проблема психічної норми була і залишається дискусійною не лише для патопсихології, але й для суміжних з нею галузей, в тому числі і медицини. Психічна норма – це багатовимірне і багаторівневе утворення. Існує низка підходів у трактуванні даного поняття: адаптаційний, статистичний, патопсихологічний, феноменологічний, з позицій норма –

норматив, норма як ідеал, та багато інших, проте точного, загально визнаного, беззаперечного визначення не існує, не дивлячись на велику кількість досліджень. Проте варто розглядати кожний окремий випадок аналізу стану «норма – патологія» системно – і з точки зору історичного підходу, і культурного походження; і наявності негативного логічного критерію; і враховувати життєвий шлях особистості, гетерохронність її розвитку тощо.

Поняття психологічної норми формується у студентів в довготривалому процесі професійної підготовки під час навчання у закладі вищої освіти. Жоден окремо взятий навчальний компонент не дає повної картини опису психологічної норми та конкретних критеріїв норми і патології психіки. Орієнтуватися слід на провідний в процесі формування поняття норми і патології принцип – принцип цілісності та єдності біологічного, психологічного та соціального в людині, згідно з яким психіка і свідомість людини є соціальними явищами, а біологічний аспект являє собою лише умови, в яких вони розвиваються. Результатом засвоєння даного поняття є розуміння відносності поняття норми, прийняття унікальності й різноманітності проявів індивідуальних характеристик кожної особистості, що в широкому сенсі власне є розширенням меж толерантності як однієї з фахових компетентностей практикуючого психолога.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в напрямку аналізу сучасних світових соціальних й філософських тенденцій щодо розуміння норми, патології, хвороби та психологічного здоров'я особистості та впровадження їх в освітній процес підготовки майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Братусь Б.С. Аномалии личности. Психологический поход. Изд.2-е, перераб.и доп./ Б.С. Братусь. – М.: ООО ТД «Никея», 2019. –912с.
2. Ганнушкин, П.Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика / П.Б. Ганнушкин. – М: Медицинская книга, 2010. – 123 с
3. Гиппенрейтер Ю. Б. Понятие личности в трудах А. Н. Леонтьева и проблема исследования характера // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. 1983. № 4. С. 20.
4. Зейгарник Б. В., Братусь Б. С. Очерки по психологии аномального развития личности / Б.В.Зейгарник, Б.С.Братусь. – М.: Изд. МГУ, 1980. – 157 с.
5. Капустин С.А. Новый критерий нормальной и аномальной личности / С.А.Капустин // Национальный психологический журнал. – 2018. – №2(30). – с. 13–21
6. Кармин А.С. Предисловие // Психология и культура / под ред. Д. Мацумото/А.С. Кармин.– СПб.: Питер, 2003.

Питання психології

7. Клиническая психология / под ред. М. Перре, У. Бауманна. – СПб.: Питер, 2002. – 1312 с.
8. Менделевич, В.Д. Клиническая и медицинская психология: практическое руководство / В.Д. Менделевич. – М.: МЕДпресс-информ, 2008. – 432 с.
9. Репина Н.В. Основы клинической психологии / Н.В.Репина, Д.В.Воронцов, И.И.Юматова. – Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. – 214 с.
- 10.Современные представления о психической норме и патологии : психологический, клинический и социальный аспекты : [сборник статей] / Моск. ин-т психоанализа ; отв. ред. Н. Л. Белопольская. - Москва: Когито-Центр, 2015. – 291с. <https://spbib.ru/catalog/-/books/11079308-sovremennyye-predstavleniya-o-psikhicheskoy-norme-i-patologii>
- 11.Соловьева С.Л. Критерии нормы в клинической психологии // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2014. – N 3 (26) [Электронный ресурс]. – URL: <http://mprj.ru>
12. Холмогорова, А.Б. Клиническая психология. В 4 т. Т. 1. Общая патопсихология / А.Б. Холмогорова. – М.: Академия, 2010. – 457 с.
13. Шнайдер, К. Клиническая психопатология / К. Шнайдер. – 4-е изд., стереотип. – Киев: Сфера, 1999. – 236 с.
14. Якобсон Л. Овсянко – Куликовский Дмитрий Николаевич /Л.Якобсон[Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://feb-web.ru/feben/litenc/encyclp/le8/le8-2221.htm>
- 15.Maslow A. The Farther Reaches of Human Natur. Harmondsworth, 1971; Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. СПб., 2012.

References

1. Bratus B.S.(2019) Anomalii lichnosti. Psihologicheskiiy pohod. Izd.2-e, pererab.i dop./ B.S. Bratus. – М.: ООО ТД «Nikeya». –912s. [in Russian].
2. Gannushkin, P.B.(2010) Klinika psihopatii: ih statika, dinamika, sistematika / P.B. Gannushkin. – М: Meditsinskaya kniga. – 123 s[in Russian].
3. Gippenreyter Yu.(1983) B. Ponyatie lichnosti v trudah A. N. Leonteva i problema issledovaniya haraktera // Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 14. Psihologiya. # 4. S. 20. [in Russian].
4. Zeygarnik B. V., Bratus B. S.(1980) Ocherki po psihologii anomalnogo razvitiya lichnosti / B.V.Zeygarnik, B.S.Bratus. – М.: Izd. MGU. – 157 s. [in Russian].
5. Kapustin S.A.(2018) Novyyi kriteriy normalnoy i anomalnoy lichnosti / S.A.Kapustin // Natsionalnyiy psihologicheskiiy zhurnal. – #2(30). – s. 13–21[in Russian].
6. Karmin A.S.(2003) Predislovie // Psihologiya i kultura / pod red. D. Matsumoto/A.S. Karmin.– SPb.: Piter. [in Russian].
7. Klinicheskaya psihologiya / pod red. M. Perre, U. Baumanna. – SPb.: Piter, 2002. – 1312 s.
8. Mendeleevich, V.D.(2008) Klinicheskaya i meditsinskaya psihologiya: prakticheskoe rukovodstvo / V.D. Mendeleevich. – М.: MEDpress-inform – 432 s. [in Russian].
9. Repina N.V. (2003) Osnovy klinicheskoy psihologii / N.V.Repina, D.V.Vorontsov, I.I.Yumatova. – Rostov-n/D.: Feniks. – 214 s. [in Russian].
- 10.Sovremennyye predstavleniya o psikhicheskoy norme i patologii : psihologicheskiiy, klinicheskiiy i sotsialnyiy aspektyi : [sbornik statey] / Mosk. in-t psihoanaliza ; отв. red. N. L. Belopolskaya. - Москва: Kogito-Tsentr. – 291s. <https://spbib.ru/catalog/-/books/11079308-sovremennyye-predstavleniya-o-psikhicheskoy-norme-i-patologii>
- 11.Soloveva S.L.(2015) Kriterii normy v klinicheskoy psihologii // Meditsinskaya psihologiya v Rossii: elektron. nauch. zhurn. – N 3 (26) [Elektronnyiy resurs]. – URL: <http://mprj.ru>
- 12.Holmogorova, A.B.(2010) Klinicheskaya psihologiya. V 4 t. T. 1. Obschaya patopsihologiya / A.B. Holmogorova. – М.: Akademiya. – 457 s. . [in Russian].
- 13.Shnayder, K. Klinicheskaya psihopatologiya / K. Shnayder. – 4-e izd., stereotip. – Kiev: Sfera,– 236 s [in Ukrainian]
- 14.Yakobson L. Ovsyaniko – Kulikovsiy Dmitriy Nikolaevich /L.Yakobson[Elektronnyiy resurs]. Rezhim dostupa : <http://feb-web.ru/feben/litenc/encyclp/le8/le8-2221.htm> [in Ukrainian]
- 15.Maslow A. (2012) The Farther Reaches of Human Natur. Harmondsworth.; Maslou A. Motivatsiya i lichnost. 3-e izd. SPb., 2012.

Резюме

Штых И. кандидат психологических наук
Мукачевский государственный университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНИМАНИЯ ПОНЯТИЯ НОРМЫ В ПАТОПСИХОЛОГИИ

В статье раскрывается содержание такого базового для патопсихологии понятия как психологическая норма. Подчеркивается значение формирования данного понятия в процессе

подготовки практикующих психологов, поскольку при любых видах деятельности психолога на первый план выступает квалификация исследуемого психологического феномена как нормального или патологического.

Осуществлен теоретический обзор различных научных подходов к определению понятий «норма - патология», проанализированы их конструктивные и слабые стороны, приведена критика, указанные рамки, в которых данные понятия могут быть применены. Особое внимание уделено исторически - рефлексивному подходу, поскольку восприятие нормы отличается в разные исторические периоды и в разных культурных общностях.

Ключевые слова: норма, патология, здоровье, болезнь, патопсихологический, статистический, адаптационный, феноменологический подход.

Summary

Shtykh I. Candidate of Psychological Sciences,
Mukachevo State University

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF UNDERSTANDING THE CONCEPT OF NORM IN PATHOPSYCHOLOGY

Introduction . In the process of professional training of future psychologists, the ability to recognize the mental norm and deviations from it to identify resources to maintain a healthy part of the psyche during counseling, correctional or psychotherapeutic work with the client is important.

Professional competencies in pathopsychology involve the formation of the concept of norm and pathology in the worldview of future psychologists, because in any activity of a psychologist the forefront is the qualification of the studied psychological phenomenon as normal or pathological.

Purpose. The purpose of this article is a theoretical overview of scientific approaches to understanding the concept of the norm in clinical psychology and its field as pathopsychology, to emphasize the relevance of the concept of the psychological norm in students majoring in Psychology during their training

Methods. Theoretical research is carried out using methods of historical analysis, comparison, systematization, and interpretation of facts.

Originality. Closely related to the concept of the mental norm is the concept of mental and psychological health. The fundamental difference between the terms "mental health" and "psychological health" is that the former characterizes individual mental processes and mechanisms, and the latter - refers to the individual as a whole, is closely related to the manifestations of the human spirit. In the scientific sense, norm and pathology are two extreme points and there is no clear boundary between them, and it is difficult to differentiate them. The continuum between the two extreme points is filled by the so-called boundary conditions. Within the level approach, there are three levels of human existence: somatic, psychological, and level of moral self-awareness. The "ideal norm" can be considered human well-being at all three levels of its existence

Conclusion . Theoretical review of the issue, the problem of mental norms has been and remains controversial not only for pathopsychology, but also for related fields, including medicine. The mental norm is a multidimensional and multilevel formation. There are several approaches in the interpretation of this concept: adaptive, statistical, pathopsychological, phenomenological, from the standpoint of the norm - norm, the norm as an ideal, and many others, but there is no exact, generally accepted, indisputable definition, despite many studies.

We can see the prospect of further research in the direction of analysis of modern world social and philosophical trends in understanding the norm, pathology, disease and psychological health of the individual and their introduction into the educational process of training future psychologists.

Keywords: norm; pathology; norm criteria; health; disease; pathopsychological; statistical; adaptive; phenomenological approaches.

Received/Поступила: 27.04. 21.